

zitních pracovišť'. Publikace typu *miscelanea* mají dlouhou tradici a je proto potěšující, že pod ekonomickým tlakem snad zcela nezaniknou. Různost příspěvků dává totiž ve svém průřezu dobrý přehled o sou-

časném stavu slavistikického a širěji slavistikého bádání, okruzích aktuální problematiky i různých metodologických přístupech.

Zdeňka Trösterová

Trösterová, Z.: Církevní slovanština jako spisovný jazyk areálu Slavia Orthodoxa - centra církevněslovanské kultury v průběhu staletí (skriptum). Pedagogická fakulta UJEP v Ústí n. L. 1994, 78 s.

Při studiu jednotlivých slovanských jazyků jako oboru na vysokých školách filologického zaměření je nezbytně nutné, aby program studia obsahoval ve své počáteční etapě disciplínu, v rámci které by studovaný obor byl zasazen do širších slavistických souvislostí. U nás tuto funkci plní předmět *úvod do studia slavistiky a staroslověnština* (některá rusistická pracoviště u nás si ponechala disciplínu *základy slavistiky a rusistiky*, jak to v době ještě nedávny předepisovaly celostátně platné osnovy). Předkládaná práce má sloužit jako doplňkový učební text posluchačům bohemistiky na univerzitě v Ústí n. L. (vznikl v rámci projektu *Rozvoj vzdělávání jako součást grantu Širší slavistická orientace při studiu bohemistiky*), ale může být využit při studiu všech slavistických oborů. V úvodu autorka konstatuje, že v kursu staroslověnštiny při studiu bohemistiky je věnována pozornost jen nejstaršímu období (tj. vzniku staroslověnštiny a souboru jejích nejstarších památek, tzv. památek kanonických), neboť čeština velmi brzy ztratila bezprostřední kontakt na staroslověnskou kulturu. Čeština se ocitla na teritoriu, kde se uplatnilo katolické náboženství s převážným vlivem latiny, jež vytěsnila staroslověnštinu jako liturgický

jazyk. Naopak v areálu nazývaném *Pax Slavia Orthodoxa* (toto označení pro pravoslavný kulturněhistorický areál převzala autorka u N. I. Tolstého z jeho práce *История и структура славянских литературных языков*, Москва, 1988) se spolu s pravoslavným vyznáním zachovala modifikovaná staroslověnština nejen jako jazyk sloužící bohoslužebným účelům, ale i jako knižní (psaný) jazyk.

Vlastnímu výkladu předchází několik terminologických poznámek. Jsou zde vymezeny takové termíny jako *staroslověnština*, *starobulharština* (termín užívaný v bulharském prostředí), *církevní slovanština*. Zmíněny jsou také protichůdné přístupy v historii bádání o spisovné ruštině při řešení vztahu církevní slovanština - stará ruština a v souvislosti s tím též pojmy diglosie a bilingvismus. I když zásadní vliv církevní slovanštiny na podobu spisovné ruštiny je nesporný, sporné je, odkdy hovořit o existenci spisovné ruštiny jako samostatného jazyka. Při koexistenci dvou jazyků na jednom území je nesnadné (ne-li nemožné) stanovit hranici mezi oběma jazyky, neboť v řadě památek lze zaregistrovat jevy jak jednoho, tak i druhého jazyka. Při řešení daného problému se autorce jeví jako nejpřesvědčivější stano-

visko N. I. Tolstého, které vyslovil ve výše citované monografii. Jde o dvě zásadní teorie:

1. V systému staré literatury pravoslavných Slovanů existovala přísná hierarchie žánrů; žánrová hierarchie se pocit'ovala víceméně jako závazná a v tomto smyslu neměnná. Teprve od XVIII. stol. je možné pozorovat v literatuře postupnou směnu literárních směrů, jejímž důsledkem byla přestavba žánrové hierarchie. Pro starší období platí, že existoval jakýsi hierarchicky uspořádaný systém žánrů, který N. I. Tolstoj přirovnává k jehlanu, na jehož vrcholu byl překlad Písma a liturgické texty, postupně níže literatura hymnografická, hagiografická, panegyrická. Apokryfy podle toho tvořily jakýsi předěl mezi literaturou náboženskou a světskou. Nižší příčky pomyslného jehlanu představuje již literatura světská. Takto pojaty výčet žánrů odpovídá jejich jazykovému ztvárnění. Čím jsou níže, tím větší možnosti dávají pro pronikání živé národní řeči, takže v oblasti světské literatury si již sama tematika vynucuje novou slovní zásobu. Jak patrně, tato koncepce lépe odpovídá skutečnému stavu věcí, než spory o církevněslovanský nebo národní charakter slovanské středověké literatury daného pravoslavného areálu.

2. Uznává-li se obecně, že staroslověnština byla společným spisovným jazykem Slovanů v první fázi historického vývoje po přijetí křesťanství, pak církevní slovanština plnila obdobnou funkci v průběhu celé řady dalších staletí, tj. do XVIII. stol., kdy vznikají novodobé spisovné jazyky. Tato teorie nechápe církevní slovanštinu jako ustrnulou a neměnnou, ale jako útvar přístupný změnám a obohacující se v jednotlivých slovanských jazykových prostředích.

Vlastní výklady začíná autorka osudy církevní slovanštiny v Čechách v XI. stol. Upozorňuje, že to, co se nám dnes jeví

jako dva oddělené neprostupné světy - katolický Západ a pravoslavný Východ - mělo v historii více styčných bodů, než si dnes uvědomujeme. Jsou to mj. historicky doloženy případy symbiózy východních mnichů s benediktiny, protože regule sv. Basila Velikého byla do jisté míry inspiraativní pro zakladatele klášterů západního typu sv. Benedikta z Nursie. (V dnešní době můžeme pozorovat obdobný trend. V některých současných benediktinských kláštorech je pěstována vedle liturgie západní též liturgie východní. Tak tomu je např. v bavorském klášteře benediktinů v Niederaltaichu, nedaleko našich hranic, kde bylo zřízeno Die Byzantinische Dekanate der Abtei Niederaltaich. Na území kláštera je vybudována kaple východního ritu. Několik členů tamějšího konventu v ní slouží východní liturgii, která je v souladu s liturgickými předpisy ruské pravoslavné církve, považované v pravoslavném areálu za nejortodoxnější.)

Po vyhánění Metodějových žáků z Velké Moravy do Bulharska se jejich další činnost rozvíjela hlavně v Bulharsku, odkud se slovanská vzdělanost od IX. stol. šířila na území Srbska a Ruska. Proto na dalších stránkách recenzované práce jsou prezentovány kulturní a společensko-politické poměry v zemích tvořících areál Slavia Orthodoxa. Pozornost je věnována zejména písemným památkám a jejich jazyku. Středisky kultivace církevněslovanské vzdělanosti byly v té době většími kláštery. Některé zmíněné památky jsou přibližovány čtenáři krátkými ukázkami. Církevní slovanština na každém teritoriu byla podrobena vlivu domácího jazyka. Tehdejší vzdělanci si tuto skutečnost uvědomovali, a proto docházelo v určitých obdobích k purifikátorským snahám očistit ji od nánosů domácích prvků. Výklady o osudech církevní slovanštiny na jihoslovanském a východoslovanském území jsou uzavřeny historikou o tom, že

ještě v XVIII. stol. sehrál církevně-slovanský jazyk významnou úlohu v Srbsku. Ve 2. pol. XVIII. stol. a na přelomu XIX. stol. se stal jakýmsi substrátem, do něhož pronikly prvky živé srbstiny a vznikl nový útvar knižního jazyka, tzv. slavenosrbština, která později začala fungovat jako spisovný jazyk předvukovského období až do 2. desetiletí XIX. stol.

Na str. 44 jsou ukončeny výklady, představující vlastně první část knihy. Na téže stránce následuje velmi krátký *závěr* a dále *poznámky* k textu (s. 45-50).

Druhá část studijní příručky je v podstatě doplněkem předcházející části. Nese záhlaví *Životy svatých ruské provenience - různotyvarů žánru v průběhu staletí* (s. 51-70). Autorka upřesňuje v podčarové poznámce, že předmětem zájmu zde nejsou tzv. knížecí životy svatých, jež měly své historické motivace a plnily specifické funkce. Na rozboru čtyř ruských podob životů svatých (*Život Feodosije Pečerského Vyprávění o smrti Pafnuťje Borovského, Život protopopa Avaakuma a Živá nebožka* - povídka I. S. Turgeněva, jehož prostřednictvím žánr životů svatých vplynul vlastně již do nové literatury) ukazuje, jak byla živá tradice tohoto žánru, pěstovaného v církevněslovanském jazykovém prostředí, ale postupně překračujícího tento rámeček a vstupujícího do kontextu jednotlivých

národních literatur. Za touto částí jsou umístěny *poznámky* k textu (s. 71-74). Skriptum uzavírají *seznam literatury* (s. 75-77) a *obsah* (s. 78).

Recenzovaný učební text je nesporně přínosem pro studující slavistických oborů. Poměrně útlá brožurka obsahuje důležitá a zajímavá fakta z oblasti církevně-slovanského písemnictví a kulturního dědictví celého areálu Slavia Orthodoxa. To umožňuje, aby si čtenář udělal představu o kulturních dějinách jižní a východní Evropy. Zpracovaný materiál v předkládané publikaci svědčí také o autorčině hluboké fundovanosti a sečtělosti odborné literatury, na niž se ve svých výkladech průběžně odvolává. Celou řadu údajů upřesňuje dalšími doplňujícími komentáři v poznámkách. Nabízí se snad výtka ke grafické úpravě: první část knihy je pomocí paragrafů rozdělena na kapitoly, avšak v obsahu na konci knihy jsou vedle příslušných paragrafů uvedeny ještě názvy jednotlivých kapitol, které v části výkladové chybějí. Jinak recenzovaná práce je ojedinělou publikací svého druhu. Lze o ní bez nadsázky říci, že se stane vítanou a potřebnou pomůckou, která bude mít patřičný ohlas nejen u studujících slavistických oborů, ale u všech, koho zajímají kulturní dějiny jižních a východních Slovanů.

Aleš Brandner

Sekaninová, E.: Dvojazyčná lexikografie v teorii a praxi. Veda, SAV, Bratislava 1993, 251 s.

Autorka, přední slovenská rusistka, bývalá dlouholetá vedoucí vědecká pracovnice oddělení slovanských jazyků Jazykovědného ústavu Ludovíta Štúra Slovenské akademie věd v Bratislavě, v monografii

zúročuje a zevšeobecňuje poznatky a zkušenosti ze své čtyřicetileté lexikografické práce na pětisvazkovém Velkém rusko-slovanském a dosud nedokončeném šestisvazkovém Velkém slovensko-ruském